

طرح کلی پیشنهادی برای «تاریخ منطقه ای انقلاب اسلامی ایران»

الف - مقدمه

انقلاب اسلامی ایران بدون شک از وقایع و رویدادهای مهم جهان معاصر بوده که تأثیر بسیار زیادی بر جنبه های مختلف و روند تحولات بین المللی و سیاستهای جهانی گذاشته است.

در واقع این انقلاب با داعیه دینی و آرمانهای مذهبی، همانند پیش آهنگی در مبارزات ملت‌های تحت ستم، علیه نظام استعماری و استکباری بوده است. طبیعی است که شناخت دقیق و شایسته از چنین پدیده ای، نیاز به پژوهشی جامع و درخور و دستیابی به اسناد و مدارک کاملتری دارد. این انقلاب ضمن دگرگونی ساختارهای جامعه و گشودن دوره جدیدی در تاریخ ایران و تأثیرات بین المللی که بر جای نهاد؛ شناخت عمیق تری را می طلبد، تلاش برای دستیابی به این آگاهی و رهبردن به پیچیدگی های این رویداد بزرگ قرن بیستم و روشن ساختن نکات مبهم آن، تکلیفی است شایسته بر اهل تحقیق و متخصصین، و گامی است سزاوار در اجرای تعهدشان نسبت به انقلاب.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی یکی از پیشگامان اجرای چنین تعهدی است و برای تحقق چنین امر خطیری در نظر دارد عهده دار اجرای طرح بزرگ و جامعی تحت عنوان «تاریخ منطقه ای انقلاب اسلامی ایران» گردد و منابع و اسناد تاریخ انقلاب را جمع آوری نماید تا ضمن جلوگیری از نابودی آنها، زمینه استفاده مطلوب جهت تدوین تاریخ انقلاب و روشن شدن جزئیات آن، فراهم گردد. از ویژگیهای عمده انقلاب اسلامی، از این مدارک شرکت قشرهای گوناگون جامعه در آن بوده است، این انقلاب انحصار به

یک گروه یا قشر خاصی نداشته و شهری و روستایی در آن شرکت نموده و آحاد ملت از مشاغل مختلف در آن نقش داشته اند، بنابراین شناخت زوایای مختلف آن بدون پرداختن به عناصر ذکر شده مقدور نخواهد بود.

برای نشان دادن خاستگاه واقعی انقلاب، باید به ساختار اجتماعی-اقتصادی شهرها و روستاها واقف گردید و از نحوه زیستن توده های مردم و معیشت و اندیشه های اجتماعی و سیاسی و آرمانهای دینی آنها آگاه شد تا رمز بسیج عمومی و مشارکت مردمی در انقلاب روشن گردد. همچنین برای سئوالهای زیر باید پاسخی مناسب یافت که:

- امام خمینی چگونه در بسیج توده های مردم (با سطح آگاهی های متفاوت) کامیاب گشت؟

- ساختار جامعه ایرانی چگونه پذیرای این بسیج گشت؟

- رژیم سابق در جوامع شهری و روستایی چه عملکردی داشت که باعث بروز نارضایتی عمومی گردیده بود؟

- رهبران ملی و محلی توده ها از میان چه اقشاری برخاستند؟

پاسخگویی به این سئوالها و پرسشهایی از این دست، تهیه طرحی جامع را ضروری می سازد تا بر مبنای آن، داده ها جمع آوری و تحلیل شود تا در ارائه واقعیات مؤثر افتد. طرح مقدماتی پیوست، طرحی است پیشنهادی برای پژوهشگران، تا بتواند راهنمای مؤثری برای محققان، که سازماندهی تحقیق و جزئیات تقسیم بندی آن را به عهده دارند، باشد. لازم است برای تسریع و تسهیل در امر تحقیق به مراحل مختلف پژوهش ارائه شده در ذیل توجه گردد:

الف- مرحله اول: گردآوری منابع

این مرحله از پژوهش برای محقق از اهمیت و اولویت خاصی برخوردار است. محقق که موفق به گردآوری زیاد از نظر کمی و غنی از نظر کیفی گردد، در امر پژوهش و نگارش با مشکل کمتری روبرو خواهد شد. در واقع گردآوری منابع و مدارک قسمت مهمی از پژوهش می باشد. محقق می بایستی تمام منابع قابل دسترسی و ممکن را جمع آوری نماید بدون اینکه در این مرحله به محتوای آنها کاری داشته باشد. در مراحل بعدی است که دست به نقد و گزینش می زند.

منابع مورد نیاز برای پژوهش چند نوع می تواند باشد:

۱- منابع مکتوب: این دسته از منابع گستره وسیعی دارد و شامل منابع کتابی، سندی، اعلامیه، روزنامه‌ها و، مجلات سراسری و محلی و ... می‌شود و از نظر اعتبار مهمترین منابع پژوهش به شمار می‌آید. البته سند پس از تشخیص درجه صحت آن، اعتباری بیش از کتاب پیدا می‌کند. اما اگر محقق موفق نشود میزان اعتبار و صحت آن را ارزیابی نماید می‌تواند منابع کتابی را به آن ترجیح دهد، هرچند که در مورد موضوع تاریخ منطقه ای انقلاب کمتر می‌توان کتابی یافت. در این مرحله محقق می‌باید کتابخانه و مراکز اسنادی را شناسایی نماید و بعد نسبت به جمع‌آوری منابع اقدام کند. مراکز استانی جهت مراجعه برای جمع‌آوری مدارک عبارتند از: آرشیوهای وزارت اطلاعات، استانداری، فرمانداری، دادگستری، شهربانی و سایر دوایر دولتی دست‌اندرکار و همچنین کتابخانه‌های موجود در شهرها.

۲- منابع شفاهی: این منابع از نظر اعتبار و صحت از اهمیتی به مراتب کمتر از منابع مکتوب برخوردار هستند. زیرا گذشت زمان وقایع، و مداخله منافع و مصالح شخصی و غرض ورزیها سبب می‌شود که شخص - که منبع - که منبع و مرجع اطلاعات است - خبر و رویداد را احیاناً فراموش، جعل و یا تحریف نماید. اما از آنجا که در تاریخ معاصر بویژه تاریخ انقلاب اسلامی دسترسی به اسناد مکتوب کمتر است، محقق ناگزیر از استفاده از منابع شفاهی می‌باشد. منظور از منابع شفاهی، مصاحبه و خاطرات شخصیت‌های دست‌اندرکار در وقایع و یا شاهدان عینی است. محقق برای گردآوری آنها می‌بایستی نام افرادی را که باید با آنها مصاحبه شود تهیه و آنها را شناسایی نماید و زمانی به سراغ مرجع برود که وی آمادگی کافی برای پاسخگویی به سئوالات محقق را داشته باشد. در غیر این صورت، داده‌ها و اطلاعات وی از اهمیت و اعتبار کمتری برخوردار خواهد بود.

۳- منابع تصویری: عکسها و فیلمهای موجود از جریان انقلاب که توسط افراد، یا سازمانها و گروهها تهیه شده است. منابع تصویری نیز یکی از منابع و اسناد مهم چگونگی شکل‌گیری انقلاب می‌باشد.

مرحله دوم: گزینش مأخذ معتبر

در این مرحله پژوهشگر باید مدارک و منابع گردآوری شده را مورد نقد و ارزیابی قرار دهد. این کار هم شامل منابع مکتوب و هم غیر مکتوب می‌شود. درباره مدارک

کتبی، محقق باید خون نقایص بالفعل و نارساییهای بالقوه آنها را دریابد و برای این منظور، یک منبع را از سه نظر مورد توجه قرار داده و آن را ارزیابی کند:

۱- ارزیابی یک مدرک از نظر سبک و اسلوب نگارشی و دستور زبان

۲- از نظر دید تاریخ نگاری مؤلف

۳- از لحاظ روش تحقیق: در این مرحله نیز باید موارد زیر مد نظر باشد:

- کمیّت و کیفیت منابع و مراجع مؤلف

- محدودیتهای مؤلف شامل مقتضیات زمانی و روانی

- رعایت آیین و اصول تحقیق، عدم پیش داوریها و میزان ارائه تحلیل علمی

بی طرفانه. محقق پس از این گزینش و ارزیابی منابع، باید منابع مکتوب خود را دسته بندی کرده و بهتر است جدولی برای سهولت کار تنظیم نماید.

منابع شفاهی- همچنان که پیشتر نیز گفته شد قسمت اعظم مدارک و مراجع

پژوهشی تاریخ انقلاب اسلامی را تشکیل می دهد. اما عوامل مختلفی سبب می شود که

در گزینش و ارزیابی مدارک شفاهی دقت بیشتری شود از جمله: گذشت زمان، دخالت

اغراض و منافع شخصی و گروهی و ...

اما در این مرحله نیز تا حدودی می توان میزان صحت و سقم نقل یک حادثه را پیدا

کرد: باید نظر و دیدگاه چند نفر را در مورد یک واقعه جویا شد، اگر اتفاق نظر در این

گفته ها وجود داشته باشد و جملات و مطالب محوری بیان شده خاصی با نقل قولهای

مختلف در همه آنها وجود داشته باشد می توان به این خبر اعتماد نمود. برای نمونه: اگر

بخواهیم نظر آیت الله بروجردی را درباره اصلاحات ارضی شاه بدانیم باید از چند نفر از

علماء و شخصیتهایی که به دیدگاه ایشان وقوف دارند نظرخواهی نماییم و هر چقدر

محتوی و شکل مطالب و خاطرات به هم نزدیک باشد به همان اندازه درجه اطمینان و

اعتماد را بالا می برد.

در این مرحله نیز محقق لازم است مطالب و خاطرات ارائه شده را درست و یک

جا قبول ننماید بلکه با شک و تردید و با دیدی انتقادی به آن بنگرد. زیرا احتمال تحریف

و جعل مطالب همچنان باقیست. همچنین محقق باید نقل حوادث و خاطرات را از نظر

میزان اعتبار و درجه صحت آنها طبقه بندی کند. به خاطرات مستقیم شاهد و ناظر یا

فاعل، اهمیتی بیش از نقل قول توسط یک یا چند واسطه بدهد، زیرا هر چقدر تعداد

واسطه‌ها زیاد باشد احتمال شاخ و برگ پیدا کردن مطالب زیاد می‌شود.

مرحله سوم: فیش برداری

در این مرحله محقق بر اساس درجه اعتبار و صحت منابع و مدارك خود، مطالب را فیش برداری می‌کند. در مرحله یادداشت برداری، نباید فراموش کرد که مطالب و اقوال مخالف و موافق درباره یک واقعه، یادداشت گردد. در یادداشت برداری از مدارك و استخراج مطالب، روش صحیح و علمی این است که مطالب استخراج شده روی کاغذهایی به قطع ثابت به نام فیش و کارت و در یک روی آن نوشته شود و چون مطلب تمام شد اطلاعات مربوط به منبع در قسمت بالایی فیش درج گردد، از جمله: نام و نام خانوادگی مؤلف، نام مترجم، تعداد چاپ، محل نشر، ناشر، تاریخ نشر، جلد، صفحه، موضوعات کلی و جزئی (در مورد کتاب)، و اگر فیش از روی خاطرات و نوار نوشته شده است باید نام گوینده خاطرات، تاریخ و محل مصاحبه و موقعیت وی در آن حادثه نوشته شود. حتی بهتر است مصاحبه کننده نام خود را نیز روی فیش یادداشت نماید.

یک فیش معمولاً باید به چند سؤال از پرسشهای کلی، کجا، چه، چگونه و چرا پاسخ بدهد. میزان صحت و جامعیت مندرجات کارتها و فیش‌ها بستگی تام با میزان اطلاعات محقق و معلومات او، وسعت تخصص، ذوق، خصایص، و تبحر وی دارد. بهتر است فیش‌ها طوری منظم گردد که به سهولت و بر حسب اقتضاء بتوان مطالب را جایجا و در چند جا از آن استفاده کرد، بی آنکه بازنویسی دوباره لازم باشد. به عبارت دیگر محقق لازم است فیش‌ها را بر اساس فصول سازماندهی منظم نماید و بر مبنای نیازهای هر فصل فیش‌ها را طبقه بندی کند.

مرحله چهارم: سازماندهی طرح نهایی و تألیف

در این مرحله محقق با اطلاعات کافی که از مطالعه و تحلیل فیش‌ها به دست آورده می‌باید طرح مقدماتی خود را تکمیل کرده و یک طرح نهایی برای کار خود تهیه نماید. بعد فیش‌های مربوط به هر فصل را چند بار مطالعه نموده و به معرض نقد و بررسی بگذارد و سپس نسبت به تحلیل آنها اقدام بشود. با آماده شدن طرح نهایی و تحلیلی فیش‌ها، مؤلف باید با حفظ بیطرفی کامل اقدام به نوشتن مطالب خود نموده و سعی کند

خود را مرکز ثقل نقل حوادث و شرح‌ها و استنتاجها قرار ندهد و همیشه از افعال سوم شخص استفاده نماید مثلاً: به نظر می‌رسد، به نظر نگارنده و ...

- اجزاء طرح «تاریخ منطقه‌ای انقلاب اسلامی ایران»

مقدمه: توضیح اهمیت موضوع، نحوه تحقیق، مشکلات، سؤالات اصلی و فرعی، هدف و ...

بخش اول: مبارزات مردمی شهر از نهضت مشروطه تا نهضت امام خمینی

- موقعیت جغرافیایی - طبیعی، وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی شهر از

مشروطه تا سال ۱۳۴۲

- جایگاه تاریخی دین و علمای دینی (رجال علمی - مذهبی و احیاناً برخی وقایع

تاریخی محلی)

- مبارزات دوران مشروطه (جایگاه و نقش شهر مورد نظر در این مبارزات، وقایع

برجسته تاریخی مربوط بدان و نقشی که روحانیون محلی در این زمینه بازی نمودند).

- جنگ جهانی اول و کودتای ۱۲۹۹ رضاخان، و برخورد مردم و روحانیت با این

دو واقعه

- واکنش مردم و روحانیت در قبال اقدامات ضد دینی رضاشاه و عکس‌العمل آنها

در قبال سقوط او

- جنگ جهانی دوم، اشغال ایران و پیامدهای آن، و برخورد مردم و روحانیت با

اشغال و بیگانگان

- روی کار آمدن محمدرضا و عکس‌العمل مردم و روحانیت در قبال آن

- فضای باز سیاسی و آزادی مطبوعات و احزاب و تأثیر آنها در شهر

- ماجرای ملی شدن صنعت نفت و نقش طبقات مختلف مردم و روحانیت شهر در

آن

- کودتای ۲۸ مرداد، حضور گسترده امریکائیان در ایران، آثار آن بر شهر و

عکس‌العمل مردم در قبال آن

- دوران مرجعیت آیت الله بروجردی، نحوه فعالیت‌های مذهبی، چگونگی حضور

سازمان یافته روحانیت برای وعظ و تبلیغ در شهر

بخش دوم: نهضت ۱۵ خرداد امام خمینی

- وفات آیت الله بروجردی و نحوه مطرح شدن مرجعیت امام در شهر
- لایحهٔ انجمن‌های ایالتی و ولایتی، انقلاب سفید شاه، رفراندوم شاهنشاهی،
کانونهای مخالفت علیه آنها و عکس‌العمل علما در آن باره .
- سخنرانیهای ضد رژیم حضرت امام، کشتار فیضیه و عکس‌العمل مردم شهر در
قبال آن

- دستگیری امام و چگونگی قیام ۱۵ خرداد در شهر (شرح واقعهٔ قیام)
- خاستگاه رهبران و پیشگامان قیام ۱۵ خرداد و شهدای آن (خاستگاه شهدا و
بازداشت شدگان و ...)

- تلاشهای مردمی شهر جهت آزادی امام و انعکاس تبعید ایشان شهر
بخش سوم: از نهضت تا انقلاب: روند نهضت امام در دوران خفقان و تبعید
- نحوهٔ ادامهٔ مبارزه در شهر
- کانونهای هواداری از امام و نهضت ایشان
- چگونگی انتشار نوآرها و اعلامیه‌های امام و شبکهٔ توزیع آن در شهر
- گروههای سازمان یافتهٔ مذهبی و ادامهٔ نهضت
- نقش مساجد و هیأت‌های عزاداری در اشاعهٔ نهضت
- نقش ماههای محرم و رمضان در زنده نگاهداشتن شعارها و روح مبارزه
- سخنرانان و سخنرانیهای مذهبی و نقش آنها در احیای نهضت
- پیدایی گروههای مسلح مذهبی و سیاسی، چگونگی شکل‌گیری و اقدامات آنها
- سخنرانیهای ضد دولتی و دستگیر شدگان احتمالی
- روحانیون تبعیدی موجود در شهر و یا از شهر به جاهای دیگر، نقش آنها در
ترویج اندیشه‌های دینی، انقلابی

- احزاب و فعالیتهای سیاسی دولتی و میزان و نحوهٔ مشارکت مردم در آنها
- اقدامات ضددینی و مفساد اخلاقی ترویج شده توسط رژیم و برخورد مردم و
روحانیت با آن

- تغییر مبدأ تاریخ کشور از هجری به شاهنشاهی و عکس‌العمل مردم و روحانیت
در قبال آن

- نحوهٔ ارتباط مبارزین محلی با چهره‌ها و تشکیلات ملی مبارز

- نحوه ارتباط احتمالی با نجف و یاران امام و خاستگاه اجتماعی - سیاسی این افراد
بخش چهارم: انقلاب اسلامی (۱۳۵۷-۱۳۵۶)
- شهادت حاج آقا مصطفی خمینی، «مقاله ایران و استعمار سرخ و سیاه»، قیام ۱۹
دی قم و عکس العمل مردم و روحانیت شهر در قبال آن
- واقعه ۲۹ بهمن تبریز و ۱۰ فروردین یزد، اربعین ها و تأثیر آن بر نحوه شروع
مبارزات علنی در شهر
- چگونگی ورود مردم و روحانیت شهر به مبارزات و تظاهرات خیابانی
- اوکین تظاهرات یا گردهمایی ضد رژیم، مبدأ آن، گردانندگان آن، نتایج آن و
احیاناً شهدا و دستگیرشدگان آن
- پایگاه طبقاتی شهدا و رهبران انقلاب در شهر
- چگونگی ادامه مبارزات خیابانی و عوامل مؤثر در آن
- وقایع مهم و نقاط عطف مبارزات خیابانی
- اقدامات نظامی احتمالی علیه رژیم در این دوران
- عکس العمل مردمی در قبال حوادثی چون واقعه سینما رکس آبادان، فاجعه ۱۷
شهریور و ...
- رمضان و محرم و نقش آن در چگونگی اوج گیری مبارزات
- سخنرانان انقلابی این دوران، موضوع سخنرانیهایشان، سرنوشت آنها و نتیجه
اقداماتشان
- چگونگی نضج اعتصابات در شهر
- راههای مقابله رژیم و گروهها و احزاب طرفدار آن با مبارزات مردمی و وقایع
احتمالی مربوط به این امر در شهر
- چگونگی فعالیت گروههای غیر مذهبی در جریان مبارزات
- نحوه فعالیتهای گروههای مسلح احتمالی موجود طی مبارزات خیابانی
- نحوه فعالیت گروهها و انجمن های مذهبی هم سو با انقلاب
- نحوه مقاومت های مذهبی چون شعار الله اکبر شبانه بر پشت بامها و گردانندگان
این نوع مقاومت
- نحوه برخورد ساواک، شهربانی، ژاندارمری، استانداری، ... با مبارزات

خیابانی

- شعارها و دیوار نوشته های مبارزین انقلابی
- محله ها و اماکن انقلابی و بافت جمعیتی آنها، شهدا و خاستگاه طبقاتی آن محله ها
- نحوه کمک مردم به مجروحین خیابانی، آمادگی آنها برای اهدا خون و کمک های اولیه و ...
- مساجد و حسینیه های فعال و نحوه اقدامات آنها و گردانندگان سیاسی هریک از این مراکز دینی - سیاسی
- هیأتها و نقش آنها در جریان مبارزه
- چگونگی تغذیه مالی مبارزات (منابع مالی و کمکهای مردمی و نحوه جمع آوری و سازماندهی آنها)
- روحانیون فعال و چگونگی رهبری آنها
- دانشگاه، دانشگاهیان و دانشجویان و نقش آنها در جریان انقلاب
- اصناف، بازاریان، فرهنگیان، معلمان، پزشکان، پرستاران و ... و نحوه فعالیت آنها
- نحوه جنگ و گریزهای خیابانی و شگردهای انقلابین، سنگربندی آنها، سلاحهای مردمی
- تظاهرات هواداران رژیم در طول انقلاب، عکس العمل مردم انقلابیون در قبال آنها و حوادث مربوط به این وقایع
- اعتصابات از جمله اعتصاب کارکنان شرکت نفت، کمبود نفت و نحوه مقاومت و سازماندهی مردم در قبال این پدیده و بیان مشاهدات تعاون و فداکاری مردم در این دوران
- چگونگی همکاری و همراهی روستاها، بخشها با مراکز شهری در جریان انقلاب (نحوه مشارکت روستاها، بخشها با انقلاب و کانونهای مبارزه شهری)
- چگونگی سقوط پادگانها، شهربانی، ژاندارمری و نحوه برخورد مردم با آنها
- اولین مسئولین انقلابی شهر و خاستگاه طبقاتی - مذهبی آنها
- سرنوشت رهبران محلی نهضت از پیروزی انقلاب تاکنون

- جریانه‌های حاشیه‌ای شهر (مانند سازمان مجاهدین خلق، فدائیان خلق، حزب توده و...) و عملکرد آنها.

بدیهی است که هر یک از این بخش‌ها دارای فصل‌هایی خواهد بود. در این طرح پیشنهادی فصل بندی صورت نگرفته است تا محقق با توجه به اهمیت این یا آن حادثه و موضوع خاص، خود به سازماندهی آنها مبادرت ورزد. کثرت وقایع و حوادث در یک شهر ممکن است به محقق این اجازه را بدهد که در یک بخش از تحقیق، فصل‌های متعدد را ارائه نماید، در حالیکه در شهر کوچکتری، محقق دیگری، برای همان بخش صرفاً نیاز به چند فصل محدود داشته باشد.

امید است با اهتمام هر چه بیشتر محققین به این امر خطیر، بزودی شاهد انتشار مجموعه‌ای از کتب در مورد تاریخ منطقه‌ای انقلاب اسلامی باشیم.

جهت اطلاع بیشتر

داوطلبین همکاری می‌توانند با شماره تلفن‌های ۲۲۳۲۱۲۷ یا ۲۲۱۴۵۶۲ بخش تحقیق و پژوهش و یا گروه تاریخ تماس حاصل نموده و یا با نشانی: خیابان دکتر شریعتی - نرسیده به میدان تجریش - مقابل پمپ بنزین اسدی - مرکز اسناد انقلاب اسلامی مکاتبه فرمایند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی